

GOVORI JUGOZAPADNE ISTRE

(Predavanje održano u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti 6. V 1964)

Godine 1930. štampana je u Krakovu rasprava dra Mieczysława Małeckoga »Przegląd słowiańskich gwar Istrii«. ¹ Na kraju te rasprave nalazi se više karata istarskih govora. Na glavnoj karti bojom su označena područja pojedinih govora: čakavskih, slovenskih, štokavskih, čakavsko-štokavskih i čakavsko-slovenskih. Na njoj je označeno kao štokavsko područje od ušća rijeke Mirne istočno do mjesta Karojbe, južno do Trviža, Tinjana, Sv. Petra, Žminja, rijeke Raše i rijekom Rašom do njezina ušća. Sve zapadno i južno od te crte označio je Małecki kao štokavsko područje, dakle i mjesta: Barban i Kringu.

Godine 1956. izdao je dr Pavle Ivić djelo »Dijalektologija srpsko-hrvatskog jezika«. ² Na kraju toga djela je karta svih štokavskih govora. Na njoj je kao štokavsko područje u Istri označeno još nešto veće područje nego u Małeckoga, jer je Ivić kao štokavsko obuhvatio područje sve od ušća rijeke Mirne uz nju s malim prekidom do Motovuna, a obuhvatio je i neka mjesta koja je Małecki označio kao čakavsko-štokavska. ³ Kasnijem djelu »Die serbokroatischen Dialekte«, ihre Struktur und Entwicklung, erster Band: allgemeines und die štokawische Dialektgruppe, Mouton 1958. pisac je također priložio dijalektološku kartu u kojoj je označio kao štokavsko gotovo ono isto područje kao u prvom djelu izdanom 1956, samo je granicu pomakao nešto niže ispod rijeke Mirne i približio se gotovo u cijelosti granici koju je dao Małecki. I jedna i druga granica: Małeckoga i Ivićeva činile su mi se netačnim. Prof. Ivić održao je u svibnju 1963. na kongresu jugoslavenskih slavi-

¹ Polska akademja umiejtności, Prace Komisji językowej, br. 17. Kraków 1930.

² Izdanje Matice srpske.

³ U samom djelu Ivić te govore naziva: štokavska grupa (str. 189), istarski štokavski (str. 192), štokavsko-čakavski (str. 194).

sta u Ohridu referat pod naslovom »O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata«. Referat je i štampao u časopisu »Književnost i jezik«, god. X, br. 1, na str. 25–37, Beograd 1963. Na str. 27. iznio je po svom mišljenju razlike između torlačkog i štokavskog tipa s jedne i razlike između štokavskog i čakavskog s druge strane. On je naveo 14 razlika između štokavskog i čakavskog i iznio ih ovim redom: mjesto akcenta, postojanje ~ akcenta, refleks ɛ iza palatala, sudbina -l, sudbina h, sudbina *dj, sudbina skj, zgj i sl., sudbina čr-, sudbina jd, pluralsko proširenje -ov-, nastavak gen. pl., postojanje aorista, forme pomoćnog glagola kondicionala, brojne konstrukcije sa 3. i 4. Taj referat me je ponukao da se uputim u jugozapadnu Istru s namjerom da utvrdim koliko je tačno određivanje štokavskoga područja u Istri i koliko se u Istri uopće govori štokavski. Prije nego što sam pristupio ovom radu nastojao sam se upoznati s većim i manjim radovima o tim govorima u Istri, koje dosada nisam poznavao u dovoljnoj mjeri.

Već je 1914. prof. Belić⁴ spominjao ove govore u svom izvještaju Državnom Savetu Kraljevine Srbije o pribiranju dijalektološke građe. Na str. 246. navodi Belić ovo: »Ja sam te govore proučavao za sada samo u toliko u koliko mi je bilo potrebno da mogu odrediti granicu čakavskom dijalektu srednje Istre. Pa ipak i ta ispitivanja pokazala su mi da ikavski govori Istre većinom predstavljaju štokavske ikavske govore, sa starijom štokavskom akcentuacijom i sa nastavkom -ja u part. praet. Da bi se dobila neka predstava i o tome, daću po nekoliko primera iz govora koje sam mogao malo detaljnije proučiti, a naime: Premanture, Kanfanara i Grdosela«. Razumije se da je Beliću Premantura mogla dati mogućnost za tvrdnju da su ovi govori štokavski, Kanfanar i Grdosela mnogo manje jer su u njima štokavske crte rijetke i neznatne. Za Grdoselo Belić navodi da su u njemu čakavske crte nešto jače. »Tako u njemu nahodimo: *zajik, rōjen, glōje, grāja, žēja* i sl.; ali i u njemu imamo: *nōč, ja ču* i sl., a katkada i *c: caca (ćaća), svīca*, čak i *ca, nic* i sl. Ali u njemu imamo štokavskih osobina kao: *crv* i sl.; *brāća, lišće, prūće* i sl.; *udovāc, utōrak, unūk* i dr.« (str. 250). I tu Belić nema pravo jer primjeri: *braća, lišće, pručće* govore se danas u tom glasovnom obliku gotovo na cijelom čakavskom području u Dalmaciji i na dalmatinskim otocima, a isto tako i *udovāc, utōrak, unūk*. O primjeru *crv* bit će govora kasnije. Na str. 243. Belić postavlja pitanje, nisu li ikavski govori u Istri i po podrijetlu negdje sa dalmatinskog kopna ili hrvatske obale između Senja i Dalmacije.

I godine 1924. u Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj, knj. I, str. 413 pod natuknicom »Čakavski dijalekt« Belić spominje: »U Istri ima Č. D. u srednjoj i istočnoj Istri, na jugu do linije Kanfanar-Barban, na zapadu do linije Trviž, Tinjan, Kringar (sic), Kanfanar. Zapadno i južno od tih linija štokavski su ikavski govori doseljenih kolonizatora«.

⁴ Godišnjak SKA, knj. XXVI za 1912. godinu, Beograd 1914, str. 221–259.

Mieczysław Malecki⁵ šestu grupu slavenskih govora u Istri naziva štokavskom i dijeli ih u tri tipa: vodnjanski, ćićki i perojski. On se zadržao samo na nekim sporednim govorima tipa vodnjanskoga, ali ni ti govori čak ni po njegovim kraćim napomenama o jezičnim crtama ne predstavljaju čisti štokavski dijalekat, nego u najbolju ruku čakavsko-štokavski jer je on zabilježio u njima mnoge čakavske crte, a neke čakavske crte koje se u njima nalaze uopće ne spominje npr. glas *h*, plural bez proširenja s *-ov-*, formu pomoćnog glagola za tvorbu kondicionala, prijedlog *z* mjesto *iz* i neke druge tipično čakavske crte. Ne govori ništa posebno o akcentuaciji (str.103–108).

Josip Ribarić⁶ ove govore naziva »štokavsko-čakavski prelazni dijalekat Slovinaca«. Na str. 47. kaže: »A sada ćemo objasniti kako shvata-mo pojam »štokavsko-čakavski prelazni dijalekat«. »Štokavskim« zove-mo taj dijalekat jer u njemu ima po svim selima nekih osobina koje su vlastite samo »štokavskim« dijalektima. a »čakavskim« jer pokazuje »čakavske« elemente. Ipak se mora napose naglasiti da se »čakavski« elementi ne mogu protumačiti time što ljudi ovoga dijalekta stanuju pored starosjedilačkih čakavaca jer baš *ovih* čakavskih oznaka nema *sjevernočakavsko* narječje u Istri. Prema tome se mora otkloniti misao o kompromisnom prilagođenju ovoga narječja na arhaističko sjeverno čakavsko narječje. Naprotiv mislimo da je u ovom dijalektu spasen refleks onoga štokavsko-čakavskog narječja kojim se govorilo na dalma-tinskom kopnu na kraju XV, tokom XVI i u prvoj polovini XVII vije-ka. Dijalekat nije svuda jednako »štokavski« ni svuda jednako »čakav-ski«; niz sela voljeli bismo nazvati »čakavsko-štokavskim« jer nema ni-kakvih »štokavskih« oznaka (primarne grupe *t+j*, *d+j* glase u ovim selima *ć + t'*, *j*) izuzevši spojeve ništo, pošto, našto, zašto itd. . . . to pokazuje da se prelazne osobine nijesu pojavljivale sve najedanput u predašnjoj domovini, nego je od sjeverne Dalmacije do Neretve vodila prelazna zona od ikavsko-južnočakavskoga narječja do ikavsko-štokav-skoga. Ovaj prelazni pojas bio je možda izrazitiji dalje od mora nego u primorju. Nama se dakle pričinja narječje »Slovinaca« pravom sli-kom dijalekatskih prilika na dalmatinskom kopnu, a ne mješavinom južnočakavskoga narječja s nekim štokavskim osobinama. Time još dakako nije rečeno da se ovo narječje u novoj domovini nije dalje raz-vijalo.

Vrlo sumnjamo da je među ovim došljacima bio znatniji broj jekavaca (dakle čistih južnih štokavaca) jer bi oni bili ostavili jekavskih tragova po naseljenim pustošima.« Odmah na slijedećoj strani daje Ribarić još jednu napomenu o kojoj će kasnije biti govora, a glasi: »Predašnjom domovinom silnoga mnoštva naših naseljenika ne možemo smatrati čiste ikavsko-čakavske krajeve – po prilici onakva tipa, kakva je bila preda-

⁵ Przegład slowańskich gwar Istrji, Kraków 1930.

⁶ Razmjestaĳ južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri, Srpski dijalektološki zbornik, knj. IX, 1940.

šnja domovina srpskohrvatskih kolonija u južnoj Italiji. Jamačno bi se goroviti kraj sjeverno od rijeke Cetine imao smatrati središtem selilačke struje »Slovinaca«. Ali predašnja domovina srpskohrvatskih kolonista južne Italije ne bijaše daleko od predašnje domovine naših Slovinaca«. Prof. Ribarić izjednačuje štokavsko-čakavske govore u jugozapadnoj Istri sa štokavsko-čakavskim govorima na kraskoj visoravni. To nije najsigurnije. Sudeći po mnogim jezičnim crtama jedni i drugi govori su jednakog podrijetla, ali su dugo vrijeme govori na kraskoj visoravni jako udaljeni od onih u jugozapadnoj Istri. Dayno nemaju nikakvih međusobnih veza. Između njih su čakavski govori srednje Istre koji se po mnogim crtama razlikuju od jednih i drugih. Malecki je jedne i druge nazvao štokavskim govorima, ali ih je ipak podijelio po tipovima: tip vodnjanski, tip čički i tip perojski. Sam čički tip nije mu jedinstven. Njemu u jednu grupu spadaju govori Jelovica, Vodica, Goca i Dana, a u drugu govori Trstenika i Raspora, jer se ti govori između sebe ponešto razlikuju. Pored toga govori na kraskoj visoravni od 1910, kada je Ribarić tu raspravu napisao, do danas pod jakim su utjecajem slovenskog jezika, što nije slučaj s govorima jugozapadne Istre, jer su ovi kompaktniji i razvijaju se samostalno bez izravnog utjecaja stare ekavske čakavštine srednje i sjeveroistočne Istre. Ja ću spomenuti samo neke crte po kojima se kraski govori razlikuju od govora jugozapadne Istre, a navodi ih sam Ribarić: vokal *e* pred naglašenim slogom rado se stješnjuje u otvoreni *i*: nidilja, čitrtak, ližati, jizik, vičëra, vilik (= velik). Ta pojava nije poznata govorima jugozapadne Istre. Leksem *jezik* na visoravni glasi samo *jezik* i *jizik*. Na jugozapadu Istre govori se *jezik*, *jazik* i *zajik*, iako Ribarić na str. 68. tvrdi da dijalekat »Slovinaca« ne poznaje metateze zaik ili zajik. Refleks glasa *ě > e* javlja se na visoravni u mnogo više primjera nego na jugozapadu Istre; vidi kod Ribarića na str. 66. Pojava izgovora glasa *g* bezvučno (*boy, sniy*) jugozapadnim govorima nije svojstvena. Naročito se opažaju razlike u akcentuaciji između govora na visoravni i onih u jugozapadnoj Istri. Na Krasu imamo: *gnjzdo, mliko, duša, sluga, svila, zima, snaga, trava, ruka, tuga, sūdac, pětak, světac, vėnac* itd. U jugozapadnoj Istri čujemo obično: *gnjzdo, mliko, duša, sluga, svila . . . sūdāc, pětāk, světāc, vėnāc*. Na visoravni govore: *žėna, sėštra, čėlo, pōpa, vōla*. U južnim krajevima obično: *žėna, sėštra, čėlo, pōpa, vōla*. Ima i drugih akcenatskih razlika koje se mogu dobro uočiti uspoređivanjem odlomka o akcentu u ovom radu s akcentuacijom u Ribarića na str. 84–96. Posebno treba spomenuti da je Ribarić na Krasu konstatirao u nekim mjestima samo akcenatski sistem (*˘* i *˘*), a u svim govorima jugozapadne Istre postoji u akcenatskom sistemu i dugouzlazni akcent (*˘*). Potrebno je spomenuti i to da Ribarić samo uz put spominje neke jezične crte jugozapadne Istre u prikazu govora Vodica. Osvrt na govore jugozapadne Istre bio mu je sporedan posao, pa je u svojim izlaganjima bio nepotpun, ponekad netačan, a neke važne jezične crte nije ni spomenuo.

Prof. R. Bošković⁷ naziva te govore »takozvani štokavski govori istarski« (str. 229). Na jednome mjestu (str. 234.) Bošković kaže: »Smenjivanje dugih akcenata najčešće je – i najtipičnije – u dijalektima zapadne Istre. Ti dijalekti imaju najviše čakavskog »supstrata«. I ne samo to: među tim dijalektima ima i dandanas *nesumnjivo* čakavskih dijalekata; i to kako autohtonih čakavskih dijalekata, kao što je na primjer kaštelirski dijalekat, tako i vanistarskih čakavskih dijalekata, kao što je na primjer valentičko-tadinski dijalekat.« Prema tome Bošković priznaje da i na zapadu Istre ima još danas nesumnjivo čakavskih dijalekata i dijalekata s velikim brojem čakavskog »supstrata« a ostale govore na jugozapadu Istre naziva »takozvani štokavski govori istarski«. Ivan Popović⁸ koji je kao asistent pratio prof. Boškovića 1951. i 1952. godine na dijalektološkim ispitivanjima po jugozapadnoj Istri na str. 55. kaže: »Pred nama je bio zadatak ispitivanja *štokavskih* govora zapadne i južne Istre.« U bilješki ispod crte pisac objašnjava pojam *štokavski* ovako: »Govorni predstavnici štokavskih oblasti obično smatraju sami sebe čakavcima, jer oni govore *ča* (a nikad *što*); ali da nisu u stvari čakavci, pokazuju oblici *zašto*, *ništo* («nešto») i *niš* («ništa»), dok čakavci ovde vele *zač*, *niča*, *nič*. Uostalom je i cela struktura govora štokavska sasvim drukčija od čakavske.« Na str. 57. dodaje: »Dve važne karakteristike spajaju sve hrvatske govore Puštine, Rovinjštine i Poreštine. Jedno je prilično dosledan ikavizam (*mliko*, *dite* itd.), od čega su i odstupanja u svim govorima manje-više ista (*venac*, *sused* i sl. u svima njima). Drugo je – odsustvo naglašenih – starih kratkih vokala na kraju riječi: dakle uvek *žena*, *selo* itd. nasuprot čakavskome *žen*, *selo* itd., što je nesumnjivo znak štokavskih tendencija ovih govora«. U nastavku svoga izlaganja dodaje Popović: »Sasvim na jugu oko Pule javljaju se nova preslojavanja s jedne strane »najštokavskiji« sloj u premanturskoj govornoj grupi (gen. množ. *žena*, *koza* mesto inače opšteistarskog *žen*, *koz* itd. i druge pojave), a s druge strane izbija stara čakavska podloga u Premanturi i selima njene grupe u Pomeru i Medulinu koja se manifestuje naročito izrazitim svojim *t'* (vrlo meko *ć*): *svit'a*, *vrit'a* i dr. nasuprot ž-govorima koji su *ć*, *č* izmekšali u jedno *č* (istina meko) *sviča* potpuno kao *mačka* (Mrčana, cela Rovinjština, mnogi govori oko Poreča)«.

Nema sumnje da je u davnoj prošlosti cijela Istra bila naseljena dobrim dijelom čakavskim elementom. To tvrdi i prof. Ivić na str. 193. svoje »Dijalektologije srpskohrvatskog jezika« gdje govori o postanku i razvoju štokavskih govora u Istri, i to u tač. 3. »Izvestan broj čakavskih starinaca morao je biti zatečen u istarskim krajevima. O tome svedoče toponimi kao Sutlovreč (\leq Sant Laurentius) koji su takve oblike mogli

⁷ O jednoj akcenatskoj osobini dijalekata zapadne i južne Istre, Prilozi za književnost, jezik istoriju i folklor, knj. XX, svez. 3–4, str. 229–259.

⁸ Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri, Riječka revija II, 1953, svez. 1–2 str. 55–58. Ostalu literaturu vidi kod P. Ivića, Dijalektologija srpskohrvatskog jezika, Novi Sad 1956, 195–197.

dobiti samo ako su poslovenjeni u vrlo davnoj eposi, što znači da su ih slovenski došljaci preuzeli od slovenskih starinaca. Osim toga u samom Kašteliru i nekim okolnim selima (različnim od onih koja su spomenuta pod 2.) imamo sačuvan uzorak starog čakavskog govora zapadne Istre, opet znatno štokaviziran«. U jugozapadnim primorskim krajevima bilo je više romanskih naselja.

Na osnovu izloženoga jasno je da su svi istarski govori takozvani štokavski i čakavski u dijahroniji bili apsolutno čakavski istoga tipa, koliko nisu bili romanski. Oni to danas nisu jer su se od 15. do 17. stoljeća izvršila mnoga doseljenja u ove krajeve. Oni su po mojim ispitivanjima i danas gotovo svi pretežno čakavski, ali ne istoga tipa. Zadržat ću se na govorima jugozapadne Istre koje sam ispitivao školskih praznika 1963. potpomognut iz Fonda za naučno-istraživački rad Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Glavno težište bacio sam na južnu Istru jer u njoj ima najviše štokavskih elemenata. Obišao sam počevši s juga redom ova mjesta: Medulin (1000 stanovnika), Ližnjän (oko 850 st.), Šišän (oko 300 st.), Pomër (oko 300 str.), Premantûra (oko 300 str.), Banjôle (oko 200 st.), Valdébek (oko 140 st.), Vinkurân (oko 190 st.), Vintijän (oko 60 st.), Jadrëski, Valtûra (oko 750 st.), Muntčić, Marčâna (oko 1800 st.), Räkälj (oko 450 st.), Krnîca (oko 550 st.), Štinjän (oko 700 st.), Svetvinčënat (oko 650 st.), Žmînj (oko 500 st.), Svëti Pëtar u Šümi (oko 1200 st.), Kanfanâr (oko 500 st.), Bärban (oko 300 st.), Svëti Ivân i Päval (oko 300 st.), Krînga (oko 160 st.), Tinjän (oko 360 st.). Mnoga od tih mjesta imaju u svojoj okolici manje zaseoke koji im pripadaju. Sam Sveti Petar nije naselje tipa drugih mjesta, nego je sastavljen od dvadesetak manjih zaselaka koji čine jednu jezičnu cjelinu. Tako isto Sveti Ivan i Paval ima desetak zaselaka, a najveći je *Zgräblići*. Sveti Ivan i Paval je naziv župe i crkve, a blizu nje je samo groblje. Susjedni zaselak je *Zabrežani* u kome je škola. *Krînga* ima dvanaestak zaselaka, među kojima su Kmačići i Mofardini kojih sam jezik ispitivao. U svakom sam se mjestu zadržao obično jedan dan, jer mi nije bila svrha detaljno ispitivanje govora pojedinih mjesta, nego utvrđivanje pojedinih razlika između čakavskog i štokavskog dijalekta u sinhroniji kako ih je utvrdio P. Ivić u spomenutom radu »O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata«. Pored razlika koje navodi Ivić mislim da su još dvije važne razlike između čakavskoga dijalekta i štokavskog, i to prijedlog *z* mjesto *iz* u samostalnoj upotrebi ili složen s drugim riječima i stariji nastavci u deklinaciji imenica u pluralu, a ima i drugih, koje ću kasnije dodati. Ja ću ići redom kojim je išao P. Ivić u utvrđivanju razlika između štokavskoga i čakavskoga dijalekta. -

Moji informatori bili su ovi:

1. Premantura:	Ivëša Ósip, 67 godina
Ivëša tóne, 69 godina
2. Pomer:	Periša Marija, 69 godina
Rákić Ānica, 37 godina

3. Banjole:	Crnobôri Marija, 40 godina
4. Medulin:	Cukôn Ivàn, 85 godina
Cukôn Dūšan, 50 godina
5. Ližnjan:	Vójnić Máte, 65 godina
Boljûn Osip, 32 godine
6. Jadreški:	Vitásović Mlâden, 15 godina
7. Valtura:	Sladônja Dànica, 50 godina
8. Marčana:	Raddlović Usip, 55 godina
9. Rakalj:	Pèrcan Marija, 48 godina
10. Krnica:	Bûršić Ivàn (Ive), 61 godina
11. Štinjan:	Grgórović Marija, 64 godine
Bütković Tóne, 15 godina
Bûršić Tóne, 15 godina
12. Vinkuran:	Premâte Ivâna, 66 godina
Kapuralin Stána, 76 godina
13. Žminj:	Zòhil Marija, 58 godina
14. Svetvinčenat:	Trlin Fûma, 67 godina
15. Sveti Petar u Šumi:	Brâtulić Srèčko, 59 godina
16. Kanfanar:	Sironić Marija, 68 godina
Jèlovac Juština, 60 godina
17. Barban:	Špâda Bògumil, 46 godina
Kòžljan Bòžica, 22 godine
18. Sveti Ivan i Paval:	Zgrábljić Pètar, 64 godine
19. Kringa:	Fâbris Miléna, 14 godina
20. Kmačići:	Mofardin Mírna, 14 godina
21. Mofardini:	Mofardin Èda, 14 godina
22. Tinjan:	Prélac Marija, 14 godina
Prélac Donâta, 13 godina

Bio sam i u manjim mjestima: Muntiću, Šišanu, Vintijanu i Valdebeku, ali samo u svrhu kratke kontrole materijala susjednih mjesta, pa nisam zabilježio imena informatora.

1. MJESTO AKCENTA

Mjesto akcenta nije ni u kome mjestu u svim slučajevima novo nego pretežno staro. Najnovije je u Premanturi i u selima koja i danas spadaju pod prematursku župu: Banjole, Valdebek, Vinkuran, Vintijan. U tim mjestima je često mjesto akcenta kao u književnom jeziku: *sačúvat, posúdit, napisat, rúka, slúga, dvâ gospodára*. To nije stalna pojava, jer akcentat može biti i na starome mjestu: *pitála, písala, nosíla, govori-la, lopâta, utròbica, motíka, govori-la, gospodâr, postólâr, stolâr, zidâr, mornâr, uzêt, odnût, devêti, desêti, çetrdesêt, pedesêt, šezdesêt, sedam-desêt, vapòr, izlizan*. Stanje akcentuacije u Premanturi i susjednim seli-

ma je u principu ovo: Kratkosilazni akcenat se pomakao s kraja riječi uvijek u obliku dugouzlaznog akcenta (´) bio slog otvoren ili zatvoren. Tako smo u riječima sa prethodnim kratkim slogom dobili kanovački akcenat po ugledu na one slučajeve kad je ispred akcenta bio dug slog: *zvízda, gláva, napisat, prásac, posúdit, polúdit; nóga, žena, vóda, góla, bósa, búva, múva, ócu; ótac, čóvik, udóvac, únuk, dánas, večéras*. Kad je kratkosilazni akcenat u sredini riječi, u pravilu nikada se ne pomiče sa staroga mjesta: *motíka, tovàra* (gen. sg.): nom. *tóvar, četvrti, petíca, desetíca, ubràla, govoriàja, kàžàla, košùlja, nedìlja, crníka, ognjìšte, kopìto, rakíja, juníca, učínen*. Redovno se ne miče sa svoga staroga mjesta stari dugosilazni akcenat, a osobito ne onaj koji je dobiven od staroga čakavskog akuta: *vapòr, navigà (= brodi), poznàn ga, ukrà, uzèt, odnít, stolàr, gospodàr, devèti, desèti, četrdesèt, pedesèt, osamdesèt, z rukôn, z glavôn, sestron, nogôn, nećák, timùn, razgovàran, pí-rùn, lancùn, junàčki*. Na kraju riječi u otvorenom slogu dugi se vokali u pravilu skraćuju, pa na njima imamo kratkosilazni akcenat: *od rukè* (gen. sg.) mjesto: *rukè ≤ rukē, od ženè, od sestřè, od mojè sestřè, vò, fajò, facò, frajà (= troši), já san ga pità*. To se može susresti i u zatvorenom slogu: *Medulín*. Sve su se dužine iza naglašenog sloga, a često i ispred njega u pravilu skratile. Govori svih ovih mjesta od Premanture do Pule dobro čuvaju staro praslavensko prenošenje akcenta na prijedlog, što je uostalom ostalim takozvanim štokavskim govorima u Istri danas gotovo nepoznato: *iti se nà glavu ù more, išla je pò vodu, diga se nà noge, išla je nà more, uzmi ga pòd ruku, drži ga zà ruku, vùče ga zà nos, išà je iz doma, dôće nà zimu, grémo ù noć, pustíja je tovàre kròz noć, ù zoru éu íc pó nje (= njih), čàr (= čak) dò mora*, u pjesmi: *nàšla ga je pòd brigon*, ali u običnu govoru danas: *pod brigon, zá me, zá te, zá se, ná me, ú se, ná se, podá se, zà nj, pò nj, ù nj*. Kako vidimo u navedenim mjestima akcenat se najviše približio suvremenoj štokavskoj akcentuaciji, ali ipak kratkouzlaznog akcenta još nemaju. Čuo sam ga samo u Pomeru: *žèna, vòda, dòbro, gòla, od mòje rúke, pèčen, pèčeno, sa ženon, sa sestron*. U svim ostalim mjestima, u kojima sam bio, akcenat je gdje više gdje manje ostao na starome mjestu. U Svetom Ivanu i Pavlu (Zgrablići i Brežani) kratkosilazni akcenat čuva se još na kraju riječi u otvorenom slogu ako je prethodni slog kratak: *sestrà, ženà, nogà, vodà, volí, podì, odè, ondè*, ali: *gláva, zvízda, srida, Rika*. U Kringi imamo ne samo: *mojà ženà, mojà sestřà, mojà nogà*, nego i: *zvízdà, glávà, Rikà, sridà, gospodàrà, zidàrà lancùnà*. Govori svih ostalih mjesta prenose s kraja riječi kratkosilazni akcenat za jedan slog naprijed s otvorenog sloga, ali uvijek u obliku dugouzlaznog: *zvízda, mlíko, gláva, na pútu; žena, vóda, dòbro, góla, bósa, dvà vóla, zémíja, vóli, púti, u bródu, na bródu*. Sa zatvorenog sloga ne prenosi ga u pravilu nijedno drugo mjesto: *telàc, čóvik, živòt, poplàt, facolič, otàc, rebàc, šenàc, sùšed, vènàc, pijàt*. Čuo sam ipak: *lòvac, súdac, prásac* (Pomer), *súsed, rébac, súdac, júnac, télac* (Valtura), *súdac, tétac, jú-nac*, (Rakalj). To je u duhu pomicanja kratkosilaznog akcenta s otvo-

renoga sloga u nekima i sa zatvorenog na prethodni dugi slog s kraja riječi i u sredini riječi u nekim govorima: *pisati, vikati, služiti, suditi, pitati, posuditi, posúdi mi šiljâr (= šešir); móji težáki, gospodára, postolára* (Rakalj, Krnica), *kihati, púhati, hrána, díte, zábit* (Jadreški, Barban), *pisat, vikat, služít, plátít, súdit, prásac, súdac, júnac, téluc* (Valtura). Ako je prethodni slog danas kratak, akcenat se ne prenosi: *otác, živõt, prásác, télác, udovác, unúk, platít, fumât, frajât, rosít, kosít* (Jadreški), *živõt, čovík, rosít, kopât, fumât* (Valtura, Muntić), *telác, čovík, poplát, udovác, petešič, jazík, nosíti, kosíti, rosíti, kopâti, plâtíti* (Rakalj). Prenošenje akcenta na prijedlog, ali vrlo malo, čuo sam u Svetvinčentu: *hítija se nâ glavu ù more, išla je pò vodu, zâja je blágo nâ vodu*, ali: *drží ga za rúku, vúće ga za nôs, díga se na nôge*. To staro prenošenje akcenta na prijedlog sačuvano je na otocima srednje Dalmacije, ali pretežno u priloškoj službi. U nekim mjestima čuo sam ponegdje i dužinu ispred akcenta: *sūséd, sūsèda, vènác, písàti, pítàti, vikàti, slúziti, kihàti* (Svetvinčenat), *jāditi se, slúziti, pítàti, písàti, rēbác, pēčēn krūh, pēčēš*, ali: *onâ pēče, pēčēmo, pēčēte, onē péču krūh* (Kanfanar), *vènác, sūséd, júnác, písàti, plēsàti, vikàti, slúziti, súditi, rēbác, od Jūrē, tētác* (Krnica, Marčana). Iza naglašenog sloga nisam nigdje opazio dužine. Posebno akcenatsko područje koje je okruženo ovim ikavskim govorima jest govor Žminja. To je čisti ekavski govor sa starim mjestom akcenta i sa starom dužinom ispred akcenta. Iza akcenta je nisam čuo. Nema čakavskog akuta. Ista je akcentuacija i u Svetom Petru koji je na spomnutim kartama označen kao čakavski il štokavsko-čakavski.

Kako se iz izloženoga tidi, akcentuacija nije ni u Prematuri novoštokavska, iako se njoj najviše približila, a u ostalim takozvanim štokavskim govorima akcenat se najčešće čuva na starome mjestu. Današnje stanje te akcentuacije pokazuje da je ona još u staroj domovini bila ponešto poremećena utjecajem novije štokavske akcentuacije. Tamo se stara čakavska akcentuacija sukobila s novom pa je dobiven dugouzlazni akcenat, ali pretežno na predzadnjem slogu samo kad je zadnji bio otvoren, ili otvoren i zatvoren i imao " akcenat. Novi praslavenski akut već se uglavnom bio zamijenio s dugosilaznim (˘).

2. POSTOJANJE ~ AKCENTA

Na cijelom ovom području gotovo nema više ~ akcenta. Čuo sam ga samo u nekoliko riječi, u enklizi: *ovih će dēset dōjti, pedesēt i dvâ*, zatim u riječima: *dōjden, pōjden, nājden, zājden* (Ližnjan), *pēti, šēsti, sēdmi, ôsmi, devēti, čínka* (Barban), *pēti, šēsti, sēdmi, ôsmi, devēti, pedesēti, šezdesēti, sedandesēti, osandesēti, devedesēti, nājden* (Sveti Ivan i Paval). Iako u ovim govorima, možemo reći, danas gotovo nema

više novog praslavenskog akuta, oni po toj osobini mogu biti čakavski jer ima mnogo čakavskih govora u Istri i izvan nje koji danas nemaju novog praslavenskog akuta nego dvoakcenatski sistem (* i ~). Takvi su danas neki čakavski govori u srednjoj Istri u zoni oko Pazina, na Cresu, na Krku, na Rabu, Pagu i Ugljanu. Taj akcenat se negdje sporadički javlja, ali danas nije više u sistemu tih govora.

REFLEKS NAZALA * IZA PALATALA

Nekada je u čakavskim govorima taj nazal iza palatala *j, č, ž* i drugih davao refleks *a*. Tako je u Marulićevu, Lucićevu, Hektorovićevu, Zoranićevu jeziku i u jeziku primorskih lekcionara 15. stoljeća. I u kasnijim stoljećima bilo je tako. Ja sam to sam zabilježio u nekim mjestima na Braču.⁹ Međutim u suvremenim čakavskim govorima taj refleks susrećemo obično samo iza paltala *j*: *jazik, jatra, prijat, zajat* i slično. Tako je na otoku Hvaru, na Pašmanu, na Ugljanu i drugdje. Čak na otoku Ugljanu pored: *požeti, početi, načeti, žiêdan* imamo i *zajeti*, ali još uvijek *jazik*. Tako je danas i u svim istarskim takozvanim štokavskim govorima. U Premanturi je *jézik*, u Medulinu (*j*)*ezik*, u Ližnjanu danas *jezik*, ali informator Vojnić Mate (65 god.) uvjeravao me je da su njegov otac i mati govorili samo *jazik*. Danas se govori *jazik* u Marčani, Krnici, Raklju, Barbanu, Svevinčentu, Kanfanaru i u ostalim mjestima iznad Krnice i Raklja. U Kringi govori se: *jezik, jazik* i *zajik*, a u Svetom Ivanu i Pavlu samo *zajik*. Govori se u više mjesta i *zajâti*: *zajâti blâgo na pâšu, zajâti blâgo na vòdu*. U Kringi čujemo *prijêti*, a u Kmačićima i Molardinima *prijâti*: *Mâti je prîjala šòlde (i)z Mèrike*.

4. SUDBINA GLASA -l

Gotovo u svim takozvanim štokavskim mjestima taj je glas zamenjen glasom *a* (ja) u glagolskom pridjevu radnom glagola 7. razreda prve vrste, druge i četvrte vrste: *čûja, bija, vidija, govorîja, zgorîja, zgubiîja, nîknuîja, pûknuîja*, ali: *zvâ, znâ, kâzâ, pîtâ*. U ostalim grupama riječi u nekim se mjestima čuva *l* na kraju riječi: *vòl, gòl, bìl* (Barban, Sveti Ivan i Paval, Kringa). U ostalim mjestima imamo obično: *vò, gò, bija*. U sredini riječi na kraju sloga glas *l* redovno ostaje neizmijenjen: *puhalnica* (Jadreški, Barban). I u Premanturi čujemo: *puvalnica* i *dolnji žrvanj*. U riječima stranog podrijetla, imenima, prezimenima i toponimima obično se čuva glas *l* na kraju sloga: *Fedêl* (Ližnjan), *Poldrûgovac, Kâštropil, Petrecòl* (Štinjan), *Rûpil* (Svetvinčent), *pažûl, façòl, kampanjòl, šântul, ând'el, maštêl, ferâl* (Sveti Ivan

⁹ Srpski dijalektološki zbornik, knj. X, 1940, str. 16-17.

i Paval, Kringa). U Tinjanu se uvijek čuva glas *l* na kraju sloga osim u pridjevu radnom, dakle: pîta, pîsa, vîdi, ali: vîl, kotâl, maštêl, bêl, pažûl, fačôl. U pridjevu radnom ne čuva se više *l* ni u čisto čakavskom mjestu Žminju. Isto je tako danas u mnogim dalmatinskim čakavskim govorima. Primjeri tipa *bîja, vîdîja, govorîja* u velikom broju se upotrebljavaju u mnogim mjestima na otoku Pašmanu, a osobito u mjestima Pašmanu i Tkonu, na otoku Vrgadi, u Prvić-Šepurinama, na Zlarinu, Drveniku i ponešto na Čiovu. Nastavak *-ja* u pridjevu radnom imaju i štokavski ikavski bunjevački govori u Lici i Dalmaciji, ali se ne može reći da je ona danas crta isključivo štokavskih govora. Ona je prešla i na čakavske otoke. Meni je jasno da je istarski doseljenici nisu našli u Istri, nego su je donijeli u svom jeziku iz stare domovine u Dalmaciji.

5. SUDBINA GLASA *h*

Taj se glas danas najbolje čuva u čakavskom dijalektu. Njega u Istri ne poznaju samo govori Premanture, Banjola, Vinkurana, Vintijana i Valdebeka. U njima slušamo: *krû, ûvo, búva, múva, rána, graorica, kûvar* (i *kôgo*), *kûvarica, sùv, glûv, púvat, pûše na puválnicu, môj ôd, ôdit, ôcu* i *čû*. Već u Pomeru govori se: *krûh, ûho, pûhat, zakihat, kûhat, kûhar*, ali *kûharica* i *kûvarica*. U Medulinu i u svim mjestima sjeverno od Medulina *h* se govori u svim riječima bez uzuzetka: *kruh, uho, kuhati, puhati, kihati, hod, hoditi, puhalice, suh, gluh, hrana, hrast*. U odnosu na Premanturski govor upotreba glasa *h* svakako je danas u tome kraju starija crta koja se ljubomorno čuva. Ima danas čakavskih govora na Ugljanu, Pašmanu, Prvić-Šepurinama i Zlarinu, koji su u nekim riječima izgubili *h*: *ôcu, ôceš, ôce, huvati, kuvar* i *kuvarica*, a ipak su čakavski govori, a ne štokavski, premda su dobili i neke druge štokavske osobine. Prema tome po toj crti takozvani štokavski govori u Istri su čisto čakavski kao svi ostali čakavski govori u Istri.

6. SUDBINA PRASLAVENSKOG GLASOVNOG SKUPA **dj*

Taj se glas reflektira u tim govorima na tri načina: *đ, j, ž*: *rođen, viden, mladi, tûji* i *tudi, prêđa* (Premantura, Medulin, Ližnjan, Jadreški, Valtura), *slâži* (komp. od *sladak*), *mlâži, nâjmlâži, sâža* \leq *sada, prêža*, ali uvijek samo *tûji, tujn*, (u svim ostalim mjestima od Marčane, Krnice i Raklja, sjeverno i zapadno). U Kaufanaru govori se: *tûje, rôjen*, ali: *mlâjži, slâjži, prêjža* gdje su od *mlaji* i *mlazi* dobili *mlajži*. U Žminju, Svetom Petru, Barbanu, Svetom Ivanu i Pavlu i Kringi je samo *j*: *mlâji, prêja, grajâni, tûji, sâja, rôjen*, ali *vîđen, zagrâđen* u Sv. Petru. U selima zapadno od Kringe: *sâže, prêža, mlâjži, rôžen, grâzan*. Mjesto **dj* imamo *đ* i na otoku Ugljanu i Pa-

šmanu: *žied, nasâden, meďâš*, ali: *prêja, tûji* (Ugljan, Preko), *mlâdi, posâden, rôden, nâden, izrâden, oglôden, slâdi, grâdanin, meďa, čâda, osûden*, ali: *prêja, tûji* (Banj, Nevidane, Pašman, Tkon na otoku Pašmanu), *rôden, vîden, mlâdi, slâdi, čâdi*, ali: *prêja, tûji* (Prvić-Šepurine).

7. SUDBINA *skj, *zgj I SL.

U ovoj su crti svi govori najbliži štokavskom dijalektu jer mjesto tih glasovnih skupova imamo danas obično *št, žd: prišt, klišta ognjšte, bunjšte, dvorište, ulište, kosište*. Međutim još uvijek živi u dosta mjesta više riječi sa *šč: dvorišće* (Premantura), *ulišće, kosišće, strnišće* (Pomer), *kosišće, strnišće* (Jadreški), *strnišće* i *strnište, klišća i klišta* (Štinjan), *kopišće* (Kanfanar), *klišća ugnjūšće, strnišće, dvôrišće, kosišće, kopišće* (Barban, Kringa), *nâtašće, siromâšćina, gūšćerica* (Sveti Ivan i Paval), *strnišće, kosišće, kopišće, pritīšće* prez. od pritiskati, ali: *klišta, gnjšte* (Kmačići i Mofardini). Štokavska riječ *grožde* glasi gotovo u svim govorima *grojze* ≤ *grozje*. U Žminju i Svetom Petru: *ognjšće, strnišće, kosišće, klišća, dvorišće, kopišće* (gdje se prave stogovi trave).

8. SUDBINA STAROG GLASOVNOG SKUPA *čr*

Taj se skup do danas održao, osim u Premanturi i okolnim mjestima, u svim ostalim mjestima bez razlike: *črn, počrnija, črnji, črnilo* za robu, *črv, črvljev, čriva, jeno črivo*. Samo se u nekim mjestima i samo u nekim riječima iste osnove taj skup zamijenio sa *cr*, i to u riječima: *crn, crnika, pocrnit, pocrnija, crljen*. To međutim nije samo slučaj u govoru ovih takozvanih štokavskih mjesta. Ta crta se javlja i na otoku Pagu u mjestu Barbatu: *crvên, crvêna, crivo*, ali: *črv, čriva* (pl.), *črljen, črljêna*, u Novalji: *črn, črv, crvên, crvêna, crnika*; na otoku Ugljanu u mjestu Preku: *črn, črna, pocrniti, crvên*, ali: *črv, črva, očrviti* (= obojiti), *črivo, črivajce, črivcâ*; u mjestu Kali: *črn, črna, pocrniti, crvên, crvêna i crljêna*, ali: *črv, črva, čriva, očrviti, črvarija* (= bojadisaonica robe), *črivajca*; na otoku Pašmanu u mjestu Banju: *črn, pocrniti, crvên, crvêna*, ali: *črv, čriva, očrviti, črvarija, črivca*, u mjestu Pašmanu: *crvên, crvenâ, crn, crnâ, črv* (kukac), *črv* (= boja), *črviti* (= bojiti), *črvarija* (bojadisaonica). Tako se te riječi javljaju u tom glasovnom obliku i dalje na svim otocima do Zlarina, Drvenika i Čiova. Prema tome govori južne i zapadne Istre po toj crti nisu ništa manje čakavski od mnogih čakavskih govora na otocima sjeverne Dalmacije. U Premanturi, Banjolama, Valdebeku, Vinkuranu i Vintijanu to nije slučaj. U njima stara suglasnička grupa *čr* daje u svim slučajevima *cr* kao u svim novoštokavskim govorima: *črn, črv, crvljivo, crivo, črljen, crnika, crniti*.

Ta se crta čuva jednako kao u svim dalmatinskim čakavskim govovima. U Premanturi i u zaista štokavskim mjestima u blizini Premanture toga glasovnog skupa danas nema, a nije ga sigurno bilo ni u prošlosti u govorima ovih mjesta na ovom terenu, jer ga nisu sa sobom donijeli ti stanovnici iz stare domovine. U tim mjestima imamo: *dôć, pôć, nâć, izâć, dôden, nâden, pôden*. Tako je i u Medulinu. U svim ostalim mjestima nije tako. U Ližnjanu govore: *dôjti, nâjti, pôjti, zâjti*, i: *dôjden, pôjden, nâjden, zâjden*. U Jadreškima, Barbanu, Svetom Ivanu i Pavlu, Kringi i Tinjanu imaju: *nâć(i), dôć(i), pôć(i)*, ali: *dôjden, pôjden, izâjden, nâjden*. U Valturi slušamo: *nâć, pôć, zâć, dôć* i: *zâden, nâden, pôden*. U Marčani, Krnici i Raklju: *dôjti, nâjti, izâjti*, i: *dôjden, nâjden, izâjden*. Tako je isto i u Svetvinčentu i u Kanfanaru iako su ta mjesta oglašena za štokavska. Međutim u Žminju koji je čakavski ekavski najstarijega tipa, imamo: *nuâjden, puôjden, izuâjden*, ali: *nuâć, puôć, izuâć*. Isto tako i u Svetom Petru koji je označen u spomenutim kartama kao čakavsko-štokavsko mjesto. Tako je i u nekim govorima otoka sjeverne i srednje Dalmacije, jer i na Hvaru i Visu imamo: *dôjden, nôjden, pôjden, izôjden*, ali: *dôć, nôć, pôć, izôć*, a ipak nitko govore tih otoka ne smatra štokavskima.

10. PLURALSKO PROŠIRENJE *-ov-*

Svi ovi govori bez razlike imaju kratku množinu jednosložnih imenica muškoga roda pa čak i u Premanturi i okolnim mjestima: *sini, podi, ploti, dubi, zubi, voli, zidi*. U genitivu plurala ni u ostalim padežima plurala ne pojavljuje se nikada završetak *-ov* ili infiks *-ov-*, što nije štokavska, nego čakavska crta.

11. NASTAVAK GENITIVA PLURALA

U genitivu plurala imenice muškoga i srednjega roda imaju redovno nastavak *-i*, rijetko *-ih*: puno *vôli*, čuda *sinî*, malo *ljudi*, puno *sêli, mîsti, vêsli, jâdri, gradi, kopîti*, ali: i: čuda *gospodâra* i *gospodâri*, pet *junâka, težâka, ovčâra, volâra*, pet *rîbara*, pun je *šênac* (= ušiju) (Premantura i susjedna sela); pet *ljûdi*, čuda *mornâri*, od mojih *sinî*, čuda *sêli* (Marčana). Tako je isto u svim ostalim takozvanim štokavskim mjestima. U Ližnjanu i Medulinu čuo sam: pet *gospodârih*, od mojih *sinîh*, od onih *zvonârih*, čuda *dinârih, sêlih, mîstih*. Nastavak *-i* javlja se u imenicama muškoga i srednjega roda često i u lokativu i instrumentalu plurala. Imenice ženskoga roda starih *a*-osnova i ostalih koje su prešle u *a*-osnove imaju uvijek kratak genitiv plurala bez štokavskoga nastavka *-a*: pet *žên, sestâr, nôg, krâv, rûk, zvîzd*. Jedino

u Premanturi i susjednim štokavskim zaseocima govori se: pet *rukà*, pet *glavà*, puno *ženà*, *nogà*, *zvizdà*, pet *lopàta*, *lòkva*, *tìkva*, ali: pet *sestâr*, *òvac*, *smòkav*, *pràsak*, *ùlik*. Treba pretpostaviti da su oni iz stare domovine donijeli oblike s nastavkom -a, a ove druge bez nastavka su poprimili na ovom terenu u saobraćaju sa stanovnicima ostalih mjesta. Nastavak -i(h) u genitivu plurala imenica m. i sr. roda javlja se danas mnogo na otocima srednje Dalmacije, osobito na Hvaru i Visu.

12. POSTOJANJE AORISTA

Aorist i imperfekt na ovom području ne postoje uopće, ali kad bi i postojali u malom broju, to ne bi morala biti štokavska crta jer ima i čakavskih govora u kojima se javlja pokatkad aorist i imperfekt kao ostatak starine.

13. FORME POMOĆNOG GLAGOLA KONDICIONALA

Kao u svim čakavskim govorima tako i ovdje taj glagolski oblik glasi u svim mjestima: ja *bin*, ti *biš*, on *bi*, mi *bimo*, vi *bite*, oni *bi*. Jedino u Premanturi, susjednim zaseocima i u Medulinu govori se: ja *bi*, ti *bi*, on *bi*, ali: mi *bimo*, vi *bite*.

14. BROJNE KONSTRUKCIJE SA 3 I 4

Uz te brojeve nalazi se obično prema štokavskom dijalektu genitiv singulara za m. i sr. rod, a nom. (ak.) plurala za ženski rod. Tako je danas uostalom obično na svim otocima sjeverne i srednje Dalmacije. Ipak možemo još uvijek čuti i plural: *četiri kantûni* (= ugla) (Rakalj), *u ovoj kâmari su četiri kantûni*, *tri mladići su kantâli* (Barban, Sveti Ivan i Paval), *ovâ hiža ima tri kantûni*, *četiri kantûni*, ali: *dvâ kantûna* (Kringa).

Pored tačaka koje navodi Ivić ima ih još koje su karakteristične za čakavske govore, osobito sjeverozapadne. Takva je jedna vrlo važna crta, osobito u Istri, upotreba z mjesto *iz*: *zgorîja*, *zgorîla*, *zgubija*, *zgubîli*, *zližan*, *zližana*, *zleći*, *zleğla*; *krûva je zleğla*. Tu osobinu dobro poznaju svi govori južne i zapadne Istre kao i istočne. To je starija jezična crta slovenskoga jezika, kajkavskog dijalekta i sjeverozapadnih čakavskih govora, a bila je prije poznata i jugoistočnim čakavskim govorima. Premantura i susjedni zaseoci nemaju te crte. Oni govore samo: *izgubija*, *izgubîla*, *izližan*, *izližana*, *izleğla*. Odmah u Medulinu i iznad njega sjeveroistočno nemamo *iz* nego *z*. U pjesmi Mate Balote »Dvi beside« jedan stih glasi »Gredu naokolo ljudi z Tinjana, z Trviža i z Pazina«. To sam mogao potvrditi i u suvremenom govoru njegova rod-

nog Raklja. (U govoru, razumije se, mjesto z imamo asimilacijom s u tim primjerima.) U Medulinu sam čuo: *grê z Amèrike*. Katkada ćemo čuti i *iz*, ali iz nužde, a ne u pravilu. Kako se vidi, i ta crta potvrđuje čakavsko obilježje ovih govora.

Vrlo je važna činjenica da ovi govori čuvaju stare nastavke u pluralu, različite u dativu, lokativu i instrumentalu, osobito za imenice ženskoga roda. Ti su nastavci u novoštokavskim govorima i u govorima onoga kraja iz kojega je ovo stanovništvo došlo danas posve ujednačeni prema dativu ili instrumentalu plurala ili prema dat.-instrumentalu duala: *dâ san kràvan ìsti, po onîh ženâh sam pòsla rîbu, pòša je s kràvami na pàšu* (Marčana), *dâ je kràvan ìst, po stâzah, zlípci* (= žljebovi) *su na naših hîzah, šâ je s kràvami na pàšu* (Sveti Ivan i Paval, Kringa). U muškom i srednjem rodu nastavak u dat. pl. obično je *-on* \leq *-om*, ali može biti i *-an* \leq *-am* prema ženskom rodu: *svîma sêlon* (Marčana), *mojîn sînon* (Kanfanar), *dâla san ìsti sînan, pîplîcan, težâkan* (Marčana, Krnica, Rakalj), *dâla sam ìst mojîn sînon i sînan, težâkon i težâkan* (Barban). Po obliku su lokativ i instrumental ujednačeni: *nemôjte sidîti na sêdli, čâ si učinîja s onîmi sêdli* (Marčana), *poslâ san po mōjîh sîni, po težâki, bîja san na nîvi s težâki* (Rakalj), *po mojîh sîni, z mojîma sîni* (Kanfanar). Samo u Premanturi i okolnim zaseocima ti su padeži ujednačeni: *dâ san mojîn sînin ìst, po mojîn sînin, s mojîn sînin; dâ sam ìst ženân, po ženân, s ovîn ženân*.

Potrebno je spomenuti još neke specifičnosti iz glasova, leksika i sintakse koje su danas karakteristične za čakavski dijalekt, a ne za štokavski. Takve su zamjena staroga prijedloga *vъ* sa *va*: *vâzda, Vazân, vazmêno, vrîme, vazmêni dân, valje* \leq *vъdlê* [na Hvaru: *udij(a)*], *vâjk* i *vâjka(r)*. Inače je taj prijedlog dao *u* kao u štokavskom dijalektu i na čakavskim otocima sjeverne i srednje Dalmacije.

Glas *é* izgovaraju obično kao *t'* čak i u Premanturi,, Banjolama i Medulinu. Ima mjesta u kojima se taj glas izgovara kao *č* (Ližnjan, Marčana, Rakalj Krnica, Štinjan, Svetvinčenat). To je svakako novija crta, jer sam npr. u Ližnjanu dobro čuo: *liš't'e, nêt'ak, t'ât'o* (vok. sg. od *t'ât'a*), *vř't'i, krř't'ân*. Ta crta je razvijena i u nekim drugim čakavskim govorima uz obalu od Zadra do Biograda na moru i na otoku Pašmanu. I tamo je to nova crta u jeziku. O refleksu glasa *é* u području sjeverne Dalmacije pisala je Vesna Gestarić-Jakić.¹⁰ Na osnovi analize starih isprava iz 14, 15. i 16. stoljeća utvrdila je da je u predašnjim stoljećima bilo više ekavizama u kraju oko Zadra nego danas. Više ih je bilo na otocima oko Zadra, nego na kopnu. Takvo je stanje u smanjenom broju i danas. Po tvrđenju Stjepana Pavičića čakavski govori u Pozznanju u 16. stoljeću imali su više ekavskih oblika.¹¹

¹⁰ Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, svez. III, Zagreb 1957, str. 407–420.

¹¹ Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 41, str. 246.

Danas su tamo čisti ikavski štokavski govori. Na otocima pred Zadrom ima više stalnih ekavizama. Oni su uglavnom isti kao u jugozapadnoj Istri. U srednjoj Dalmaciji gotovo ih nema. U ikavskim govorima u Istri zabilježio sam: *sěno, dělo, dělati, dělavec, dèkla, klên, venàc, kòren i kòrenj, slězena, susèd, susèda, vîdelica* (= zjenica), *věrovati, zavećati se*.

U svim mjestima obično se govori *segùtra* ≤ *sega* jutra od zamj. *saj, sa, se*. Ta se zamjenica upotrebljava na cijelom području hrvatskosrpskog jezika, ali danas se nalazi samo u čakavaca i kajkavaca. Čujemo je i na otocima srednje Dalmacije. U nekim istarskim ikavskim govorima pored *segutra* čujemo i *jutros*.

Govori nekih mjesta čuvaju glas *i* na kraju infinitiva, ali ga je jedan dio govora izgubio. To je slučaj i u nekim drugim čakavskim govorima na otocima sjeverne Dalmacije.

Što se više približavamo srednjoj Istri i Sloveniji čuje se bezvučan izgovor zvučnih suglasnika na kraju riječi.

Ne poznaju nigdje novu imenicu *kiša*, nego stariju općeslavensku *dážd* gen. *dážda* i glagol *dažditi*(i). Imenica *kiša* je potvrđena u našem jeziku prema Akademijinu rječniku (V, 11) istom u 17. stoljeću. Ovi su doseljenici riječ *daž* donijeli sa sobom, a našli su je i u Istri.

U svim mjestima upotrebljava se riječ *bak*, a nigdje *bik*. Po svjedočanstvu Akademijina rječnika ona se od starih vremena upotrebljavala u Dalmaciji. Danas se čuje po cijeloj Istri. Na Hvaru sam je čuo samo u izrazu *Dèbel je* (tj. čovjek) *kako bāk*.

U svim mjestima kažu: *grên cã, grémo cã* ili: *grên kjã* (u Ramlju), a to su danas svakako čakavski oblici a ne štokavski.

U svim se mjestima upotrebljava glagol *zabit* (*zábit*) = zaboraviti.

Redovno se čuju oblici: *rëbac* ili *rebàc, rêst, krêst*, a i ti oblici nisu novoštokavski.

Obično se čuju riječi: *pèteh* i *petešć*, ali u Premanturi i okolnim selima samo: *pivac* i *pivčić* kao u srednjodalmatinskim kopnenim govorima.

Upotrebljavaju se riječi: *pòkle, pòli vas, pòli nas*.

U Premanturi se govori samo *di* ≤ *kɛdě* preko *gdi* kao u Dalmaciji, a u ostalim mjestima: *kadī*, što je zajednički oblik za sve istarske govore u ikavskim govorima, a *kadě* za ekavce. U Medulinu i Ramlju pored *kadī* čuo sam i *dī*. U nekim mjestima imenica brat ima množinu: *Tô su mójī brāti, ôn ima čūda brāti* (Kanfanar, Barban). Ni to nije novoštokavska crta.

Ovdje je naročito potrebno spomenuti zamjenicu *ča*. I. Popović, kako je u prvom dijelu ove radnje spomenuto, navodi da »govornici štokavskih oblasti obično smatraju sami sebe čakavcima, jer oni govore *ča* (a nikad *što*); ali da nisu u stvari čakavci pokazuju oblici *zašto, ništo* («nešto») i *niš* («ništa»), dok čakavci ovdje vele *zač, niča*,

nič.« Toga se pitanja sporadički dotiče i Belić, Malecki, Ivić i Ribarić, ali nitko tako apodiktički kao I. Popović. Svi su oni redom dobro znali da to nije ni glavna ni jedina crta po kojoj se prosuđuje pripadnost nekoga govora određenom dijalektu. Činjenica je da svi jugozapadni istarski govori, takozvani štokavski, govore samo *ča*, a ne *što*. Tako govore i Premanturci kao i stanovnici susjednih sela. Ta zamjenica spojena s prijedlozima kojima je na kraju vokal glasi *što*: *zašto*, *našto*, *ušto*, *pošto*. U Barbanu govore *ča*, *zašto*, *na čâ si stâvija*, *u čâ si stâvija*, i *ušto si stâvija*? To međutim nije slučaj samo u ovim govorima, nego i u nekim drugim čakavskim govorima npr. na otoku Pašmanu. Tamo u većini sela (Pašman, Dobropoljana, Nevidane, Mrljane) imamo i oblik *što*, a ne *ča* i dalje: *pošto*, *zašto*, *našto*, *ušto*. U nekima (Dobropoljana, Nevidane) imamo *ča* i *što*, pa opet ne možemo te govore proglasiti štokavskima kad imaju drugih čakavskih osobina u velikom broju, a osobito čakavski akut (˘) koji je na tom otoku sastavni dio čakavskog troakcenatskog sistema. Bez sumnje na Pašmanu ima danas i drugih štokavskih crta kao *đ* (radati), u nekim slučajevima *cr* umjesto *čr* itd., a ipak govori toga otoka još danas imaju mnogo više čakavskih crta nego štokavskih kao približno i ovi istarski govori. Štokavske crte prodrle su i danas prodiru sa susjednog kopna, gdje Pašmanci imaju svoje posjede.

Upotrebljavaju se redovno kontrahirani oblici upitno-odnosne zamjenice *koji*: *kî*, *kâ*, *kê* (sing.); *kî*, *kê*, *kâ* (pl.). To je stara osobina hrvatskosrpskoga jezika, a danas je ograničena uglavnom na područje čakavskoga dijalekta, osobito sjeverozapadnoga, a ne štokavskoga.

U govoru ovoga kraja ima mnogo više talijanskih riječi nego u Dalmaciji, što je razumljivo jer se u Istri za vrijeme Austrije mnogo govorilo talijanski. Tako su u taj govor ušle i one riječi iz talijanskoga jezika kojih u Dalmaciji nema ili barem ne u tom obliku. Takve su riječi npr.: *bôška* f. (šuma), *kvarnâr* (četrdeset), *bragðše* (hlače), *facô* i *facô*, *facôlic* (rubac, rupčić) *kôrta* (dvorište), *kampànja* (polje, *kampanjôl* (ratar) i sl. To ipak nije toliko važno, koliko je važno da se ovdje opaža jači utjecaj talijanskoga jezika u izrazima i u sintaksi. Na cijelom ovom području govori se mjesto *malo*: *jêno mǎlo* prema tal. un poco: *stê se strudîli?* *jêno mǎlo sǎn* (Kanfanar); *čêš isti?* *jêno mǎlo cû* (Marčana). Isto tako je za druge čakavske krajeve neobičan namještaj enklitika, npr. *mû pomâžu dêlati* prema tal. lo aiutano a lavorare, *gâ vîdin* prema tal. lo vedo (Marčana), *mê bolî gláva* prema tal. mi duole la testa, ali se kaže i: *bolî me gláva* (Rakalj), *nê se môre jîsti* prema tal. non si puo mangiare (Rakalj), *jê jîja* prema tal. ha mangiato (Rakalj), *nê se cûje* prema tal. non si sente (Krnica), *mê bolî slêzena* prema tal. mi duole la milza (Svetvinčenat), *mî se kîše* prema tal. mi viene da starnutire (Kanfanar), *mî se parâ* prema tal. mi pare, *nê se môre* prema tal. non si può, *nê se rabîvam* prema tal. non mi arrabbio, *nê se pîje vîno* prema tal. non si beve vino (Medulin).

Što idemo od juga prema zapadu, sjeveru i istoku opaža se ponešto i utjecaj slovenskoga jezika: *hiža* i *hiša* (Rakalj, Krnica, Svetvinčenat, Kanfanar), a *kūča* (Premantura, Medulin, Valtura, Žminj), *kūča* i *hiža* (Marčana), *dělati*, *dělo*, *dělavac* (u većini mjesta), *děkla* (u većini mjesta) *mīza* i *stôl* (Svetvinčenat i Sveti Petar). U sjevernijim mjestima čujemo preko slovenskog jezika i njemačku riječ *žäffa* = sapun (njem. Seife). Utjecaj slovenskog jezika neznatan je, ali ga ima, najviše uz željezničku prugu koja od Ljubljane preko Divače vodi u Pulu. Danas sve više ulaze u jezik ovoga kraja riječi iz slovenskoga jezika preko trgovine tekstila i industrijskih predmeta jer dobar dio toga dolazi iz Slovenije. Mnoge od na kraju navedenih crta današnji stanovnici jugozapadne Istre nisu donijeli sa sobom iz stare domovine, nego su ih našli u govoru starosjedilaca ili ih primili dugom upotrebom kao zajedničke crte svih ili velike većine istarskih govora, osobito sintaktičke crte.

Iz svega proizlazi da jugozapadna Istra nije štokavska pa ni štokavsko-čakavska, kako ju je nazvao Ribarić, nego čakavsko-štokavska, jer u njoj još danas preovladavaju čakavski elementi, a ne štokavski. Štokavska je samo Premantura, Banjole, Vintijan, Vinkuran i Valdebek, premda i u tim mjestima ima čakavskog adstrata koji je unesen iz zaleđa u toku stoljeća od dana doseljenja. Govor mjesta Pomeria ima u sebi crta koje ga približavaju Premanturi, ali više takvih koje ga približavaju Medulinu jer je to mjesto starije od Premanture. Jezik svih ostalih mjesta još danas pretežno je čakavski. Pjesme pjesnika Mate Balote iz Raklja unesene su u Antologiju nove čakavske lirike, Zagreb 1934. i u Novu čakavsku liriku, Zagreb 1961. Kad je M. Mirković (M. Balota) 1963. godine umro, o njemu se mnogo pisalo u Hrvatskoj, ali najviše kao o čakavskom pjesniku. Po tvrdnji Belića, Malečkoga, Popovića i Ivića on ne bi bio čakavski pjesnik nego štokavski. Da je tko to rekao Mati Baloti za njegova života, bio bi ga teško uvrijedio.

R. Bošković te govore naziva »takozvani štokavski govori istarski« i dodaje da neki dijalekti imaju najviše čakavskog »supstrata«.

Ivan Popović priznaje da »govorni predstavnici štokavskih oblasti obično smatraju sami sebe čakavcima«, a ja dodajem da svi predstavnici tih oblasti smatraju sami sebe čakavcima, i to ne samo seljaci i neškolorani ljudi toga kraja, nego i školovani svijet sa najvišom naobrazbom tipa Mate Balote, pa i oni koji su završili slavističke studije.

A. Belić raspravljajući o tome, jesu li kajkavci Hrvati ili Slovenci, spada li kajkavski dijalekt u hrvatskosrpski jezik ili u slovenski, nakon dugog raspravljanja u nauci o tome, a razloga je bilo jer i danas ima u mnogim kajkavskim govorima dosta ne samo sličnosti nego i jednakosti sa slovenskim jezikom, zaključuje: »ali bez obzira na to, kako se danas predstavnici toga govora nazivaju (oni se nazivaju Hrvatima tako da bi se već po tome ovaj govor morao nazivati hrvatskim K. D.), i po osobinama svojim, po svome podrijetlu, ovaj govor predstavlja jedan naročiti dijalekt, za koji je nesumnjivo da se nalazi u vrlo tijesnim

vezama sa srpskohrvatskim jezikom iako su njegova geografska blizost prema slovenačkom jeziku i njegovi uzajamni odnosi sa tim jezikom, naročito od vremena turskih prodiranja u zemlje K. D. učinili da se u njemu razviju i u novije vrijeme osobine pod neposrednim utjecajem slovenačkog jezika. Na taj način hrvatski K. D., iako ulazi u jezično područje srpskohrvatskoga jezika, predstavlja u isto vrijeme i vrlo dragocjenu vezu našeg jezika sa slovenačkim.¹² Bilo je do toga vremena mnogo učenjaka domaćih i stranih koji su kajkavski dijalekat svrstavali u slovenski jezik, a ipak je Belić tako odlučno presjekao to mišljenje i ubrojio ga u hrvatskosrpski jezik. Jedna mu je od važnijih komponenta za takav stav ta što kajkavci sami sebe nazivaju Hrvatima, pa bi se već po tome njihov govor morao nazivati hrvatskim. Ako je tako Belić postupio s kajkavskim dijalektom, zašto da drukčije postupamo s govorima jugozapadne Istre kad njezini stanovnici neškolovani i školovani sami sebe smatraju čakavcima. Oni svakako imaju više prava da sebe nazivaju čakavcima nego kajkavci na naziv svoga jezika hrvatskosrpskim jer u ovim istarskim govorima ima više čakavskih crta nego u kajkavskom dijalektu hrvatskosrpskih.

*

Historijski podaci dokazuju da je Slavena u Istri bilo već od kraja 6. stoljeća. U 11. stoljeću javljaju se u Istri slavenska imena mjesta. U 11. stoljeću dolaze rjeđi slavenski naseljenici u unutrašnjost Istre. Oni dolaze u sve većem broju u kasnijim epohama sve do polovine 17. stoljeća da napuče prostore koji su ostali bez stanovnika zbog ratova, kuge i drugih zaraznih bolesti.¹³ De Franceschi navodi i krajeve iz kojih su došli neki naseljenici. Tako spominje da su Rabljani došli u Rabac i Labin (str. 352). Nas najviše zanimaju tzv. Vlasi koji su od sredine 15. stoljeća nakon provale Turaka napuštali teritorij Bosne i turske Hrvatske i bježali na područje Austrije i Venecije (str. 356-357). Oni su to činili sami po svojoj volji zbog straha od Turaka. Došavši u nove krajeve mletačke vlasti su ih same nagovarale da dođu u opustošenu Istru i davele im neke pogodnosti. One su ih i same prevozile na svojim lađama u Istru. To je morao biti elemenat koji je govorio takozvanim štokavskim dijalektom. Prva ovakva seoba Vlaha (Morlacchi) uslijedila je 1449. u općinu Buje. Kuga i zarazne bolesti prouzrokovale su potrebu da se dovode poljoprivrednici i pastiri u sve većem broju. Poradi toga 1525. dolaze Vlasi iz Dalmacije i osnuju Rovinjsko Selo. Iste godine dolaze oni i na područje Poreča. Kasnije se doseljavaju i u polja blizu Umaga i drugdje. De Franceschi navodi i broj vlaških obitelji u Istri 1581. i 1585. Godine 1588. po njemu je došlo 27 vlaških obitelji iz

¹² Stanoje Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, knj. II, str. 222.

¹³ Carlo de Franceschi, L'Istria, note storiche, Poreč 1879, str. 350-351.

kraja oko Zadra, Šibenika i Trogira i nastanile su se u pulskom kraju; neke od njih u Šišanu, Ližnjanu i Medulinu.

Na sličan način raspravlja o doseljenjima u Istru Bernardo Schiavuzzi.¹⁴ I jedan i drugi pisac navode i doseljenja Talijana iz mnogih krajeva Italije, a osobito iz kraja oko Napulja.

Vrlo određeno i zbijeno govori o doseljenjima Vlaha u Istru u već spomenutom radu na str. 133. do 137. Mieczysław Malecki. On navodi redom po godinama kada su Vlasi stigli u Istru. Ipak ne navodi uvijek kamo su se doselili. Jedno je ipak kod njega važno, što dobrim dijelom spominju i dva prethodna pisca, ali razbacano, da su se novi doseljenici doseljavali najviše iz Zadra, Zemunika, Kuina, Biograda na moru, Šibenika, Omiša i Kotora. De Franceschi spominje da su se zajedno s Vlasi doselile i druge porodice iz primorske Dalmacije, što je posve razumljivo jer su se Vlasi bježeći pred Turcima morali neko vrijeme zaustaviti na dalmatinskoj obali uglavnom od Zadra do Šibenika, pa čak i na nekim otocima sjeverne Dalmacije, odakle su kasnije prevezeni u Istru. Za mjesto Premanturu navodi Malecki da je tamo stiglo 1585. osam porodica iz okruga zadarskoga, a nekoliko mjeseci kasnije iznova osam porodica iz mjesta Nadina u Dalmaciji. Godine 1588. i 1597. doselio je u Premanturu opet jedan broj porodica iz Dalmacije, ali ne kaže odakle. To je svakako bilo potrebno reći prije nego se donesu zaključci o jeziku ovoga kraja. Sva tri pisca slažu se u tome da su se novi stanovnici doselili najviše u južni i zapadni obalni pojas, a manje, u unutrašnjost. Spomenuti pisci ne spominju ni to, jesu li mjesta u koja su se doselili novi stanovnici bila posve prazna ili su novi doseljenici samo povećali broj starih stanovnika u tim mjestima. Za Rovinjsko Selo i za još neka manja mjesta kažu da su novoosnovana i da ih prije nije bilo. To su kako vidimo rijetki slučajevi, pa treba pretpostaviti da je u tim mjestima bilo i nešto starih stanovnika, u nekim mjestima više, a u nekim manje. Ipak su, izgleda, novi doseljenici uspjeli sve osobine svoga jezika nametnuti starosjediocima. Jedno što je meni jasno jest to da su prije dolaska novih stanovnika u većem broju starosjedioci morali biti ekavci kao što su još danas stanovnici srednje i istočne Istre. U srednjoj Istri danas se pokatkad javlja i refleks *i*: *cièli svit*, *brìy*, *snìy*, *lip*, *medvìt* (Gologorica), *dièvojka je lipù*, *mìsec* (na nebu), *medvìt je va bôški*, *sviçà*, *drìvo*, *nedìlja*, *dàj jenù sviçu*, *jà sšn zdravìji od tēbe*, *pametnìji* (Novaki) prema: *zdravèji*, *bogatèji* u Pazinu. Budući da su danas svi govori u južnoj i zapadnoj Istri ikavski, treba pretpostaviti da su ikavski govor nametnuli novi doseljenici cijelom starom stanovništvu. Taj ikavski govor ipak nije bez iznimke kao u čakavskom i štokavskom dijalektu srednje Dalmacije od Pašmana jugoistočno do Korčule. U tim istarskim govorima ima i ekavizama više nego u srednjoj Dalmaciji. Ekavizama ima otprilike kao na otoku Ugljanu.

¹⁴ Cenni storici sull' etnografia dell' Istria, Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, svez. 17-20. Poreč 1901-1904.

Nakon svega toga nameće nam se pitanje, odakle su se doselili stanovnici jugozapadne Istre. Prije je rečeno što o tome misle na osnovi dokumenata: de Franceschi, Schiavuzzi i Malecki. Izgleda najvjerojatnije da se najveći broj njih doselio iz zaleđa zadarskog iz Ravnih kotara – iz kraja između Benkovca i Zemunika.

Stj. Pavičić¹⁵ dokazuje da je u Pozrmanju, Bukovici i Kotarima nastalo veliko kretanje stanovništva kad su Turci bili osvojili Cetinu i Pokrčje i bili se približili tim krajevima. Susjedne mletačke vlasti iz Zadra i Nina stale su vabiti stanovništvo sa toga područja na svoje područje u Istru, gdje se staro naselje bilo prorijedilo u nekoliko kužnih pomora (str. 246). Jedan dio njih je od straha odselio u Istru. Kada su Turci od 1522. do 1527. osvojili sve hrvatske krajeve od Pokrčja do Gacke, nastala su u Pozrmanju, u Bukovici i u Kotarima još veća pomjeranja stanovništva (str. 246). U to doba, »čakavski se govorilo u Zadarskom primorju, u Ninu i okolini, u Novigradskom kraju i u donjem Pozrmanju. U Obrovcu pored donje Zrmanje zabilježen je čakavski govor 1527. godine. Iz ostaloga sjevernijega dijela toga zemljišta nema starijih pismenih spomenika iz kojih bi se moglo tačno utvrditi govorno stanje prije dolaska Turaka. Ipak valja uzeti u obzir da se na cijelom području između mora i Une do Turaka govorilo čakavski. Tim govorom napisana je 1451. i isprava u Srbu, dakle u mjestu koje se nahodi u blizini Knina. Može se stoga uzeti da je čakavština zahvatila i zemljište oko gornje Zrmanje sa Kninom i okolinom pa da se prostirala i preko Skradina na Šibenik i okolinu toga mjesta« (str. 250–251). I prije ovoga Pavičićeva navoda u nauci se znalo da je prije turske najeзде područje čakavskoga dijalekta sezalo u Bosni barem do rijeke Une i Sane, a u Dalmaciji barem do Cetine. Stanovništvo Premanture i susjednih sela po svjedočanstvu Malečkoga (str. 136) doselilo se jednim dijelom iz Nadina blizu Benkovca, kad su tvrđavu Nadin i Vranu zauzeli Turci. Tom se prilikom stanovništvo toga plodnog kraja u zaleđu Zadra do Šibenika selilo na sve strane. Jedan dio se odselio u Istru, jedan se zaustavio trajno na otocima pred Zadrom, a jedan se odselio u Italiju u pokrajinu Molise i nastanio se u nekoliko sela. O tome na osnovi dokumenata i napomena u djelima stare hrvatske književnosti raspravlja J. Aranza i dokazuje da su pojedini dijelovi stanovništva selili u tri spomenuta pravca.¹⁶ P. Teodoro Badurina¹⁷ na osnovi prezimena i govornih crta u jeziku Slavena u južnoj Italiji dokazuje da su se ti Slaveni (Hrvati) doselili u južnu Italiju iz štokavsko-vlašskog područja u južnoj Istri. Mišljenje Aranzino i Badurininog može se lako pomiriti ako se pretpostavi da su i jedni i drugi došli otprilike u isto vrijeme sa istoga područja.

¹⁵ Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 41, 1962, str. 246–255.

¹⁶ Woher die südslavischen Colonien in Südtalien? Archiv für slavische Philologie, sez. XIV, 1892, 78–82.

¹⁷ Rotas Opera Tenet Arepo Sator, Roma 1950.

Mišljenje Badurinino da su Hrvati u južnoj Italiji došli iz štokavsko-vlašskog područja u južnoj Istri, ne može se usvojiti, jer je prirodnije da su Hrvati iz Dalmacije krenuli u Italiju ravno morem preko Jadrana, nego preko Istre u kojoj bi se u tom slučaju bili morali neko vrijeme zaustaviti.

Na opustjelo čakavsko područje u prostoru oko tvrđave Vrana i Nadin moralo se novo štokavsko ili štokavsko-čakavsko stanovništvo najprije ikavsko, a kasnije ikavsko i ijekavsko doseliti u dva ili više mahova pošto je staro stanovništvo odselilo u raznim pravcima. Prvo je stanovništvo u svom jeziku moralo imati pored čakavske osnove i po koju štokavsku crtu. U Premanturu, koja je naseljavana dva puta s nešto većim brojem obitelji, morala je doći druga skupina doseljenika iz nešto istočnijeg kraja koji je već u sebi imao više štokavskih nego čakavskih crta koje se ogledaju i u suvremenom govoru Premanture. To stanovništvo moralo je biti ono koje je kasnije došlo iz kraja istočno od crte Sinj-Skradin-Knin gdje je u to doba morala biti dodirna crta između čakavskog i štokavsko-ikavskog dijalekta.¹⁸ Susjedni zaseoci: Banjole, Vinkuran, Vintijan i Valdebek, koji imaju jednak govor kao i Premantura, nastala su kasnije istom u 19. stoljeću tako da su se stanovnici Premanture selili u područja nešto plodnija, a nenaseljena, na prostoru od Premanture do Pule. Oni i danas pripadaju župi premanturskoj, iako su prostorno bliže Puli.

Ako saberemo sve jezične osobine takozvanih štokavskih govora u Istri, možemo utvrditi ovo:

I. U Premanturi, Banjolama, Vintijanu, Vinkuranu i Valdebeku postoje ove starije (čakavske) crte: 1. mjesto akcenta je pretežno staro, ali se ipak akcentuacija približila najviše novoštokavskoj akcentuaciji po tome što se " akcentat ne samo sa krajujeg otvorenog nego i sa krajnjeg zatvorenog sloga pomakao za jedan slog naprijed prema početku riječi; 2. nema pluralskog proširenja -ov- ni u kom padežu, a plural je jednosložnih imenica muškoga roda kratak; 3. forme pomoćnog glagola kondicionala u 1. i 2. licu plurala jesu: bimo, bite. Ostale osobine su štokavske osim mnogih istrijanizama koji su u toku stoljeća ušli u govore tih mjesta za vrijeme boravka na ovom teritoriju. Prema tome te govore možemo nazvati štokavskima, ali opet ne novoštokavskima.

II. U svim ostalim mjestima stare (čakavske) crte jesu ove: 1. staro mjesto akcenta s prenošenjem " akcenta s kraja riječi samo sa otvorenog sloga, rijetko i sa zatvorenog; 2. čuvanje refleksa $a \leq e$ iza glasa j , makar i u manjoj mjeri; 3. konsekventno čuvanje glasa h ; 4. djelomično čuvanje glasa j kao refleksa praslavenskoga glasovnog skupa * dj ; 5. djelomično čuvanje $šč$ na mjestu praslavenskih skupova * $skj - *zgj$; 6. konsekventno čuvanje starog glasovnog skupa $čr$ u određenom broju riječi iste osnove; 7. čuvanje glasovnog skupa jd najčešće u prezentu,

¹⁸ Pavičić, Seobe i naselja u Lici, str. 251.

ali i u infinitivu u mnogim mjestima; 8. nema pluralskog proširenja -ov-; 9. nastavak gen. pl. u ženskom rodu je kratak bez nastavka -a, a u m. i sr. rodu je -i prema -i osnovama; 10. forme pomoćnog glagola kondicionala gotovo u svim mjestima jesu: *bin* – *biš* – *bimo* – *bite*; 11. uz brojeve 3 i 4 javlja se katkada plural; 12. mjesto prijedloga *iz* imamo *z* u svim mjestima bez izuzetaka; 13. nisu gotovo nigdje ujednačeni nastavci za dat., lok. i instr. plurala; 14. pretežno se glas *ć* izgovara *t'*, pa čak i u Premanturi i u susjednim mjestima.

Sve su to čakavske crte koje su predstavnici ovih govora donijeli sa sobom iz starije domovine, ali je čuvanje tih crta pomoglo staro čakavsko stanovništvo u Istri koje ih je imalo u svom jeziku i koje ih nije bilo posve izgubilo, jer vidimo da se novo stanovništvo barem u unutrašnjosti doseljavalo u manjem broju; često samo po nekoliko porodica.

Neke crte kao odsustvo \sim akcenta i odsustvo aorista nisu danas specifične crte samo štokavskoga dijalekta nego i dobrog dijela čakavskog.

Zamjena suglasnika *l* sa *a* (*ja*) nije specifičnost svih štokavskih govora nego samo nekih, a osobito ličko-dalmatinskih bunjevačkih govora, za kojima se ponešto povode i neki čakavski govori na kopnu od Zadra do Šibenika i na otocima pred tim kopnom. Postoji u ovim govorima, osobito u leksiku i u sintaksi priličan broj inovacija koje su novi stanovnici primili u toku vremena kao istrijanizme zajedničke svim istarskim govorima.

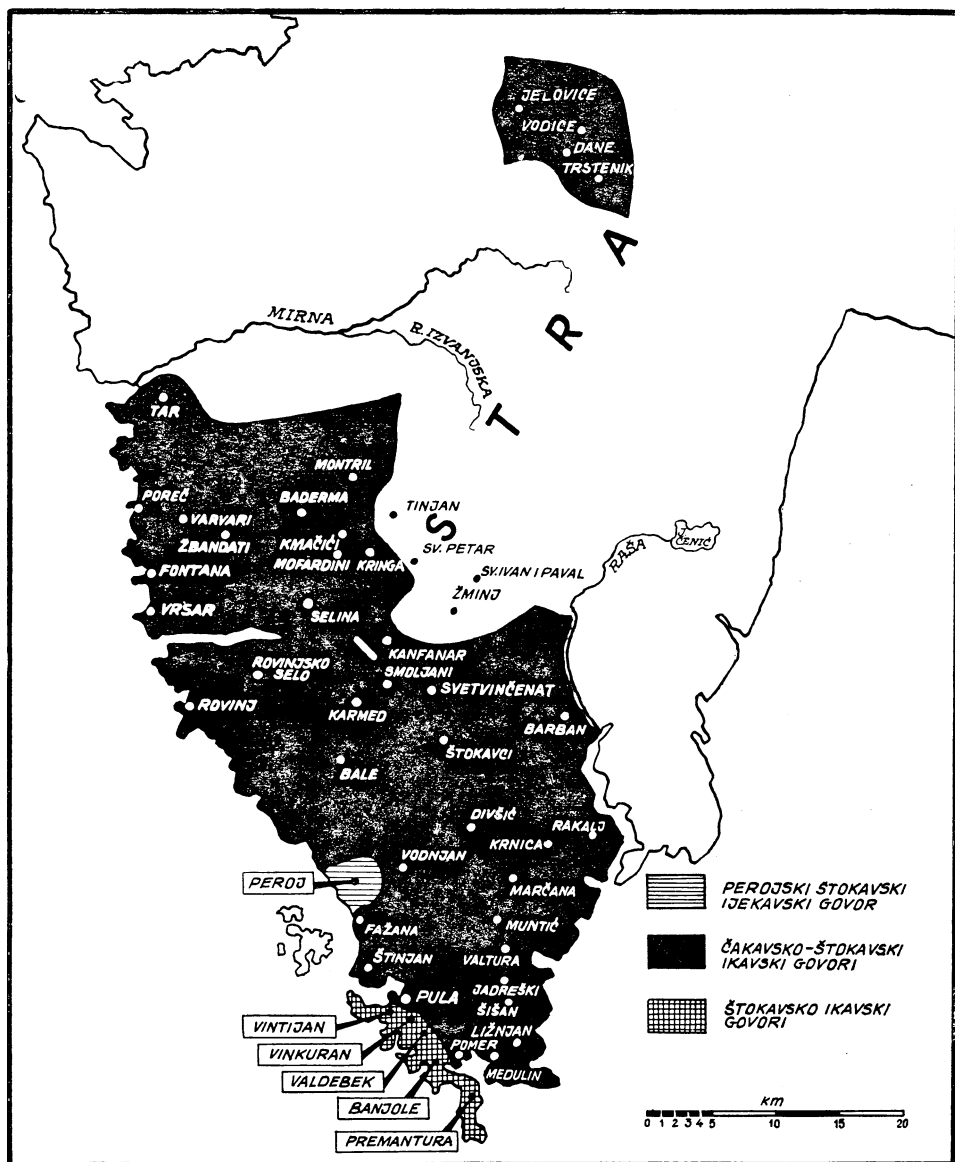
Na osnovi utvrđenih činjenica jasno je da govori jugozapadne Istre, osim Premanture i susjednih zaseoka, nisu štokavski nego čakavsko-štokavski ikavski sa pretežnim brojem čakavskih osobina, pa se oni ni u kom slučaju još danas ne mogu ubrojiti u štokavske govore ni u štokavsko-čakavske.

*

U Peroju je, kako se zna, štokavsko-jekavski crnogorski govor, jer su se Perojci doselili iz Crmnice u Crnoj Gori. Razumljivo je da su i oni tokom vremena primili u svoj govor više općestarskih osobina.

U nekim mjestima, osobito na zapadu Istre, govorilo se prije, a i danas dosta talijanskim jezikom. To su mjesta: Šišan, Galižana, Vodnjan, Barbariga, Bale, Rovinj, Vrsar, Funtana, Novigrad, Dalja, Grožnjan, Brtonigla, Lovrečica, Materada, Umag, Buje i Munjan. U ta mjesta doseljavali su se nekada Talijani iz raznih krajeva Italije paralelno s Hrvatima iz Dalmacije jer je Venecija naseljavala te krajeve onim elementom koji je tamo htio doći, a obećavala mu je mnoge pogodnosti.

Ja sam bio samo u nekima od tih mjesta. Opazio sam da se tamo malo govori hrvatskosrpski. Ako se i govori, nije ga lako ispitivati kod starosjedilaca (poslije II svjetskog rata došlo je u ta mjesta dosta novog elementa iz unutrašnjosti naše zemlje) budući da oni slabo govore naš jezik, osobito je nesigurna morfologija koja u talijanskom jeziku nema nastavaka u pojedinim padežima, pa su i u hrvatskom jeziku vrlo labilni.

Karta čakavsko-štokavskih govora u Istri